

УДК 343.22+343.235+34.023

РАДУТНИЙ О.Е., доктор філософії (Ph.D.) з юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

ЦИФРОВА ЛЮДИНА З ТОЧКИ ЗОРУ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. В статті розглядається вплив на сучасну доктрину кримінального права (в частині визначення суб'єкта правовідносин, суб'єкта злочину, обтяжуючих або кваліфікуючих обставин) та загальну інформаційну безпеку з боку революційних винаходів в сфері біоінженерії, створення неорганічної форми життя та(або) живих істот, які поєднують органіку з неорганікою. Пропонується іменувати істоту, наступну за *Homo sapiens*, як *Homo numeralis* (або *Homo digitalis*, або *Homo horologium*) – “людиною цифровою”.

Ключові слова: інформаційна безпека, штучний інтелект, суб'єкт правовідносин, суб'єкт злочину, кваліфікуючі або обтяжуючі обставини, біоінженерія, кіборг, неорганічна форма життя, *Homo numeralis*, *Homo digitalis*, *Homo horologium*, людина цифрова.

Summary. The article examines the impact on the modern doctrine of criminal law (in terms of determining the subject of legal relations, the subject of the crime, aggravating or qualifying circumstances) and general information security by revolutionary inventions in the field of bioengineering, creating an inorganic life form and (or) living beings connecting organic with inorganic. It is suggested to name the creature following *Homo sapiens*, as *Homo numeralis* (or *Homo digitalis*, or *Homo horologium*) as a “digital human”.

Keywords: information security, artificial intelligence, subject of legal relations, subject of crime, qualifying or aggravating circumstances, bioengineering, cyborg, inorganic life form, *Homo numeralis*, *Homo digitalis*, *Homo horologium*, digital human.

Аннотация. В статье рассматривается влияние на современную доктрину уголовного права (в части определения субъекта правоотношений, субъекта преступления, отягчающих или квалифицирующих обстоятельств) и общую информационную безопасность со стороны революционных изобретений в сфере биоинженерии, создания неорганической формы жизни и(или) живых существ, соединяющих органику с неорганикой. Предлагается именовать существо, следующее за *Homo sapiens*, как *Homo numeralis* (или *Homo digitalis*, или *Homo horologium*) – “человеком цифровым”.

Ключевые слова: информационная безопасность, искусственный интеллект, субъект правоотношений, субъект преступления, квалифицирующие или отягчающие обстоятельства, биоинженерия, киборг, неорганическая форма жизни, *Homo numeralis*, *Homo digitalis*, *Homo horologium*, человек цифровой.

Постановка проблеми. Положеннями ст. 67 КК України передбачено низку обставин, які обтяжують покарання. Крім того, в статтях Особливої частини КК України закріплено численні кваліфікуючі обставини, які у більшості випадків вказують на підвищену суспільну небезпеку діяння або особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

Вичерпний перелік обтяжуючих обставин включає вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів, групою осіб за попередньою змовою, на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності, у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку, тяжкі наслідки, завдані злочином, вчинення злочину щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або

особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини, вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного, з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством, з особливою жорстокістю, з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій, загальнонебезпечним способом, особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

Між тим, на сьогодні не враховуються в якості пом'якшуючих або обтяжуючих такі обставини, що вказують на штучне підсилення розумових, фізичних або інших якостей людини за рахунок використання імплантатів на базі новітніх технологій, в тому числі з використанням штучного інтелекту. Далеким відлунням вказаної проблеми є невдале доповнення ч. 3 ст. 190 КК України кваліфікуючою ознакою “... шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки...”.

Таким чином, є актуальним, в тому числі, на упередження сучасним та майбутнім викликам, дослідження з приводу змісту, значення та місця в системі кримінального права специфіки використання штучного інтелекту та(або) імплантатів, що збільшують когнітивні властивості людини та(або) її фізичні можливості.

Зазначене питання тісно пов'язане з інформаційною, кібернетичною та загальною безпекою людини, суспільства та держави від посягань з використанням досягнень новітніх технологій в інформаційній та інших важливих сферах буття.

Результати аналізу наукових публікацій. Проблемі ефективного врахування тих чи інших обставин, які впливають на суспільну небезпечність злочинця або акту його поведінки, приділено належну увагу абсолютно у всіх роботах з кримінального права, в тому числі Д.С. Азарова, А.В. Андрушко, П.П. Андрушко, Д.О. Балабанової, М.І. Бажанова, В.С. Батиргареєвої, Ю.В. Бауліна, О.І. Бойко, В.І. Борисова, Л.П. Брич, С.В. Гизимчука, Н.О. Гуторової, І.М. Даньшина, Л.М. Демідової, Л.В. Дорош, О.О. Дудорова, З.А. Загінєй (Тростюк), О.В. Зайцева, І.І. Карпец, В.М. Киричко, В.А. Козака, М.Й. Коржанського, Н.Ф. Кузнецової, А.А. Музики, В.О. Навроцького, М.І. Панова, Ю.А. Пономаренко, В.В. Сташиса, А.Х. Степанюка, В.Я. Тація, В.О. Тулякова, П.Л. Фріса, В.І. Шакуна, М.І. Хавронюка, В.Б. Харченко, Н.М. Ярмиш та багатьох інших.

Вагомі внески у дослідження правових питань щодо штучного інтелекту внесені О.А. Барановим, В.М. Брижко, В.Г. Пилипчуком, К.С. Мельником та іншими, послідовний розгляд питань щодо ролі і місця штучного інтелекту в сфері кримінально-правових відносин започатковано в роботах М.В. Карчевського, В.А. Мисливого, Н.А. Савінової та інших.

Найбільш влучно актуальність досліджень та прогностичного правового регулювання з приводу високотехнологічних імплантатів та штучного інтелекту окреслена засновником компаній Tesla і SpaceX Ілоном Маском (Elon Musk), який називає останній найбільшим ризиком нашої цивілізації, а ситуацію навколо нього тим рідкісним випадком, коли нам слід бути активними в попередньому регулюванні, а не реагувати потім, адже стане занадто пізно і роботи можуть почати війну, випускаючи

фейкові¹ новини та прес-релізи, підробляючи облікові записи електронної пошти та маніпулюючи інформацією [6]. Зазначена занепокоєність підтримана відомим фізиком-теоретиком Стівеном Хокінгом (Stephen William Hawking) [19].

Тому в сфері кримінального права та інших правових дисциплін, що опікуються загальною та інформаційною безпекою, необхідно зосередити зусилля у зазначеному напрямку.

Метою статті є визначення змісту, значення та місця в системі кримінального права специфіки використання штучного інтелекту та/або імплантатів, що збільшують когнітивні властивості людини та/або її фізичні можливості.

Виклад основного матеріалу. Предмет, про який йдеться, знайомий багатьом завдяки численним художнім творам (зокрема, це оповідання Айзека Азімова “Я, робот” та романів циклу “Фундація”, “Кіберіада” Станіслава Лема “2001: Космічна одісея”, Артура Кларка, “Нейромант” Уільяма Гібсона тощо); кінематографічній продукції: фільм Люка Бесона “Люсі” (англ. Lucy) 2014 р. з Скарлетт Йохансон – використання виробів нанотехнологій, фільм Роберта Лонго “Джонні Мнемонік” (англ. Johnny Mnemonic) 1995 р. з Кіану Рівзом – використання імплантатів для покращення пам’яті; відомий британський телевізійний серіал “Чорне дзеркало” (англ. Black Mirror); каналу Netflix – серії “Історія всього твого життя” (англ. The Entire History of You) – чоловік планує довести зраду своєї дружини за допомогою перегляду інформації з її імплантату; “Люди проти вогню” (англ. Men Against Fire) – солдати ефективно вбивають “ворогів суспільства”, у чому не вагалися їм допомагають імплантати доданої реальності; “АрхАнгел” (англ. ArkAngel) – мати погоджується на вживляння своїй дитині імплантату з метою постійного спостереження за місцем перебування останньої, контролю над нею та відгородження від негативу оточуючого світу; “Крокодил” (англ. Crocodile) – страховий агент за допомогою спеціальної машини відновлення пам’яті розслідує страхові випадки тощо.

Але це не тільки фантазія письменників, сценаристів та режисерів. Штучний інтелект йде у наступ. У змаганнях між юристами лондонських фірм та штучним інтелектом Case Cruncher Alpha щодо розв’язання справ про виплату страхових відшкодувань за наслідками розгляду кейсів було складено 775 прогнозів з загальною перемогою на боці штучного інтелекту (точність прогнозу Case Cruncher Alpha – 86,6 %, практикуючих юристів – 66,3 %) [18].

Штучний інтелект перевершив людину у здібності до читання та розуміння тексту: результати людини в відповідному тесті складають 82.304, штучного інтелекту компанії Alibaba – 82.440, а Microsoft – 82.650, повідомляє видання Bloomberg [8].

Раніше у виданні The Economist було надруковано першу статтю, яка була підготовлена штучним інтелектом [9].

За повідомленням видання “Дім інновацій” минулий 2017-й рік у медицині та біології став роком 3D-друку, модифікації генів, розробки ліків від хвороб, які раніше не піддавалися лікуванню [34]: м’який робот, що обгортається навколо серця людини і допомагає працювати головному м’язу нашого організму, створено в Гарварді (США), що може бути варіантом порятунку пацієнтів із серцевою недостатністю; напівсинтетичний організм зі штучною ДНК створюють учені з Науково-дослідного інституту Скріппса (США), до його генетичного коду можна ввести необмежену кількість синтетичних елементів X і Y для створення нових життєвих форм; науковці

¹ “Фейк” (англ. fake – “підробка”, “фальшування”) – інформаційна містифікація або свідоме поширення дезінформації в соціальних медіа або у традиційних ЗМІ

навчилися вирощувати чутливі волоски внутрішнього вуха, які вважалося неможливим відновити, що потенційно може повернути слух навіть тим, хто втратив його назавжди; штучну сітківку людського ока створили в Оксфорді, навіть повне ураження сітківки тепер може стати виліковним; стовбурові клітини крові людини вперше було вирощено в лабораторії Бостонської дитячої лікарні (США); штучні віруси, що їх пропонують створювати швейцарські дослідники, здатні попереджати нашу імунну систему і примусити її спрямовувати клітини-вбивці на боротьбу з онкологією; завдяки технології CRISPR учені з Гарварду змогли видалити з людського ембріона дефект ДНК, відповідальний за хвороби серця (потенційно така технологія дасть змогу “очистити” гени всіх людей від захворювань, що передаються у спадок); біонічна шкіра була створена в Університеті Міннесоти (США), із цим матеріалом відкриваються такі фантастичні горизонти, як поява роботів, здатних відчувати дотик, або ж, наприклад, створення електронних компонентів, надрукованих на шкірі людини; крок до безсмертя фізичного тіла людини вдалося зробити дослідникам з Великобританії – перемогти старіння вдалося завдяки аналогу резвератролу, літні клітини не тільки стали молодше виглядати і поводитися, а й отримали довші теломери.

Отже, починаючи з XXI століття біологічний вид *Homo sapiens* поступово здійснює спроби щодо виходу за межі, які окреслені йому природою. Векторами досліджень у цьому напрямку є: 1) біоінженерія; 2) створення живих істот, які поєднують органіку з неорганікою (так звані кіборги); 3) створення неорганічної форми життя.

Так, **біоінженерія** являє собою продумане втручання на клітковому або атомарному рівнях, в тому числі шляхом імплантації генів з метою модифікації зовнішнього вигляду, когнітивних здібностей, потреб та побажань задля реалізації заздалегідь сформульованої ідеї. Так, вчені стверджують, що вдалося виявити ген моногамності, який дозволить піддавати корекції особисті схильності окремих людей та їх девіантну поведінку, а у майбутньому – суцільний соціальний лад [24; 25].

Професор Джордж Черч (George McDonald Church) з університету Гарварду (Harvard University та Harvard Medical School) висловив припущення про можливість імплантувати реконструйовану ДНК неандертальця в яйцеклітину сучасної жінки *Homo sapiens* в якості сурогатної матері [20], що надасть змогу вперше за останні 30 тисяч років дослідити питання походження людської раси.

Вчені зі Стенфордського університету (Stanford University, США) розробили ефективний метод отримання клітин печінки (гепатоцитів) зі стовбурових клітин жирової тканини [22].

Однак, межею мрій людства залишається вирішення “на замовлення” індивідуальних, абсолютно сумісних органів зі стовбурових клітин на зміну функціонально неповноцінним. І в цьому напрямку відзначаються значні успіхи [38]. Так, в університеті Міннесоти (University of Minnesota, США) створено працездатне серце щура. В 2013 р. тканину людського серця, здатну до скорочення, відтворено з плюрипотентних стовбурових клітин в університеті Піттсбурга (University of Pittsburgh, США). Пульсуючі клітини серця ще в 2007 р. були отримані в Україні. У 2006 р. в Цюріху (Швейцарія) зі стовбурових клітин амніотичної рідини вперше вирощені клапани серця. В Україні Інститутом клітинної терапії (Київ) розроблена і застосовується в повсякденній практиці методика відновлення судин на основі застосування стовбурових клітин пуповинної крові. У Технологічному інституті в Карлсруе (Німеччина) розроблено прототип штучного кісткового мозку, впровадження якого в практичну медицину очікується у найближчі 10 – 15 років.

Поєднання неоднорідного генного матеріалу або утворення нових генів надає нові можливості, але породжує численні етичні, політичні та ідеологічні проблеми, в тому числі з приводу клонування безстрашних солдат або покірних працівників. Але б наскільки побоювання не були переконливі, вони не зможуть надовго стримати пошуки, тим більше, якщо побічним наслідком може стати перемога над тяжкими хворобами.

Разом з цим, багато хто вважає, що швидкість отримання нових знань випереджає здатність людства застосовувати їх виважено та обачливо.

Створення живих істот, які *поєднують органіку з неорганікою* (так званих “кіборгів” (англ. cybernetic organism) – біологічний організм, який містить у собі механічні та/або електронні компоненти), вже не є фантастикою.

Кохлеарні імплантати дозволяють відновити слух пацієнтам з яскраво вираженою втратою слуху сенсоневральної етіології [13]. Імплантат “Біонічне вухо” приймає звук через мікрофон, який розташований на зовнішній поверхні вуха, фільтрує звуки, виокремлює мову людини та спрямовує електричні сигнали до центрального слухового нерву і далі у мозок [3].

Система C-LEG успішно використовується для заміни ампутованих ніг людини [5]. Фахівці з Інституту реабілітації інвалідів в Чикаго (RIC), найкращого в США реабілітаційного закладу, який з 1991 року регулярно отримує перше місце в національному рейтингу агентства US News & World Report, ще у 2006 році імплантували біонічну руку жінці на ім'я Клодія Мітчел, що втратила свою кінцівку у дорожньо-транспортній аварії [21]. Раніше подібні маніпулятори були імплантовані п'яти чоловікам. Таку біонічну руку, або іншу кінцівку, можливо зробити і більш потужною, ніж оригінальна кінцівка людини.

Агенція з перспективних оборонних науково-дослідницьких розробок США (Defense Advanced Research Projects Agency in the United States, DARPA) багато років займається розробкою солдата, який за допомогою високотехнологічних засобів отримає підвищені розумові та фізичні здібності [7].

За повідомлення Deutsche Welle у 2008 році вчені-офтальмологи з університетів Ахена, Ессена та Марбурга (Німеччина) вперше імплантували людині електронний протез в око, чим досягли часткового відновлення зору [32]. Компанія Retina Implant з державним фінансуванням розробляє протез сітківки ока у вигляді мікрочіпу, який імплантується до органу зору пацієнта [17].

У 2013 році біохакер Тім Кеннон (Tim Cannon) ввів собі під шкіру чіп під назвою Circadia 1.0, який здатний обліковувати параметри його тіла та передавати їх на будь-який мобільний пристрій на базі ОС Android [33], тобто інтегрувати його до так званого Інтернету речей (англ. Internet of Things), який являє собою концепцію взаємодії всіх “розумних” приладів та технологій між собою або з зовнішнім середовищем без участі людини – смартфон, комп'ютер, системи життєзабезпечення та охорони окремого будинку або мегаполісу у цілому, хмарні структури, робочі місця тощо).

У 2009 році згадана DARPA разом з дослідниками з Каліфорнійського університету у Берклі (University of California, Berkeley) Мішелем Махарбизом (Michel Maharbiz) та Хіротакі Сато (Hirotaka Sato) продемонструвала керованих жуків *Cotinis nitida*, які розповсюджені на півдні США, *Mecynorrhina torquata* з Африки та південноамериканського *Megasoma Elephas*, у нервові вузли яких були вживлені електроди, що надало змогу керувати їх польотом, в окремих випадках, до 30 хвилин [27]. Призначення комах полягає у здійсненні розвідувальних польотів та вивченні таких географічних куточків, куди не має можливості дістати людина або більший за розміром військовий робот [10].

У 2006 році Центр воєнних підводних досліджень США (NUWC) звітував про дослідження у напрямку створення кіборгів-акул з вживленими нейроімплантатами [2].

Там, де поки що у відповідні досліди залучені тварини, риби, птахи та комахи, незабаром настає черга людей. Але більш свіжа інформація з цього приводу є менш доступною з зрозумілих причин.

У певному розумінні всіх, хто користується розумними окулярами, кардіостимуляторами та біопротезами, вже сьогодні можливо іменувати кіборгами – людьми, невід’ємною частиною тіла яких стали неорганічні елементи, в тому числі під керування електроніки та штучного інтелекту.

З 2014 року на озброєння Армії оборони Ізраїлю надійшли бойові роботи, які не передбачають участі людини під час виконання бойового завдання. Планується, у 2025 році в армії США буде більше роботів, ніж людей [1].

З ініціативою заборонити подальшу розробку імплантатів для людини або роботів-вбивць, які функціонують завдяки новим технологіям, виступила відома Міжнародна неурядова організація Amnesty International. Але навряд чи така пропозиція отримає реальну підтримку, оскільки поява того чи іншого виду озброєнь, в тому числі під керуванням штучного інтелекту, миттєво переводить всіх інших акторів в режим прискорених перегонів – як тільки один з учасників (держава, корпорація тощо) отримує новий різновид бойової техніки, всі інші мобілізують максимальні зусилля для того, щоб наздогнати його та перегнати. В координатах теорії ігор така гонка озброєнь описується як вірусна інфекція, яка розповсюджується від одного суб’єкта до іншого, не приносячи користі жодному.

Таким чином, поступово та без привертання зайвої уваги відбувається фактичне повернення до скомпрометованих, але привабливих поглядів еволюційного гуманізму (якщо його безпосередньо не пов’язувати з нацизмом та пангерманським Рейхом) як напрямку створення надлюдини з покращеними здібностями. Зрозуміло, що при цьому на пряму не порушується питання про знищення чи обмеження слабких, немічних та хворих людей, в тому числі уявних нижчих рас або груп населення, але й не приховується той факт, що відрізані від доступу до нових досягнень в сфері медицини, хімії, біології та нанотехнологій вони є приреченими на вмирання або зубожіння (типова психологічна пастка більшості людей полягає в необґрунтованому уявленні про те, що будь-які нові досягнення у зазначених сферах відразу будуть доступні всім бажаючим, а не лише заможним та наділеним владою, які внаслідок революційного біологічного прориву фактично можуть утворити новий клас або касту).

У межах цього дослідження здається можливим порівняти людину з покращеними здібностями (супер людину з імплантатами на базі новітніх технологій) з штучним інтелектом або об’єктом робототехніки під керуванням штучного інтелекту, по-перше, через їх певну схожість та, по-друге, завдяки їх суттєвій відмінності від звичайної людини.

Фізична особа, обладнана імплантатом з системою розпізнання облич інших людей (знайомих та незнайомих), мовних, текстових та відео матеріалів тощо, яка побудована на базі штучного інтелекту, зможе ефективніше виконувати поставлені перед нею завдання.

Така фізична особа матиме змогу значно покращити свої когнітивні функції, зокрема: 1) сприймати всю інформацію без прогалин та втрат, всі без виключення сигнали оточуючого світу (в тому числі ультразвук та інфразвук, а не як зараз лише 2 % від повного електромагнітного діапазону [29]); 2) мати ідеальну пам’ять, яка не змінюється під впливом часу; 3) здійснювати багаторівневий аналіз, зіставлення,

оцінювання певних даних на прискорених швидкостях; 4) розпізнавати всі оточуючі об'єкти та відразу їх класифікувати; 5) об'єктивно і своєчасно оцінювати ситуацію, на підставі чого здійснювати вибір найкращої стратегії і тактики поведінки; 6) генерувати нові знання; 7) приймати рішення на прискореній швидкості (секунди та мілісекунди); 8) обробляти значні обсяги інформації, оперативно та ефективно їх використовувати; 9) накопичувати досвід без прогалин, узагальнювати, відшукувати неочевидні зв'язки та вміло будувати логічні ланцюжки; 10) завчасно планувати та ситуативно переорієнтовуватися; 11) концентрувати увагу тощо.

Додатково до цього можуть бути значно покращені й фізичні властивості тіла людини як біологічної істоти – сила, спритність, швидкість, витривалість, гнучкість тощо.

Така людина буде відрізнятися від звичайної як дорослий відрізняється від малюка, а може й ще більше, як міфологічний напівбог від людини.

В координатах професійного спорту така проблема існує здавна, з її фармакологічними, хімічними та іншими проявами ведуть непримириму боротьбу на всіх рівнях, в тому числі за допомогою кримінально-правових засобів (ст. 323 “Спонування неповнолітніх до застосування допінгу”, ст. 369-3 “Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань” КК України тощо), адже не піддається сумніву наявність штучної надмірної переваги однієї людини над іншою та обґрунтованою є нульова толерантність до цього явища у зазначений спосіб.

І якщо сьогодні кваліфікуюча ознака за ч. 3 ст. 190 КК України (“...шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки...”) обґрунтовано піддається критиці через те, що електронно-обчислювальна техніка (“розумний” годинник, смартфон, планшет, переносний або стаціонарний комп'ютер тощо) є побутовою звичайністю, такою ж загальною притаманністю нашого життя, як і обов'язкова середня освіта (адже колись така освіта могла розглядатися в умовному КК України минулих часів як ознака, що полегшує вчинення злочину), то вищевказані покращені когнітивні здібності фізичної особи, яка вчинює кримінальне правопорушення, можуть бути враховані в якості обтяжуючих або кваліфікуючих ознак. Але при цьому слід бути вельми обережними, адже безсистемне “вдосконалення” положень КК України або породжує “законодавчий вірус” [31, с. 142], або змушує теоретиків та практиків вдаватися до “наукового ворожіння” [36, с. 58-68], навіть під загрозою того, що ворожіння в громадських місцях тягне за собою адміністративну відповідальність за ч. 3 ст. 181 КУпАП.

У зв'язку з цим виникають наступні філософські та правові питання: 1) чи існують такі межі протезування організму людини, за яким втрачається ідентичність особистості останньої? 2) чи існує межа, за якою людина перетворюється на машину або навпаки? 3) чи збереже людство контроль над супер людиною (з покращеними здібностями) та(або) над об'єктами робототехніки під керуванням штучного інтелекту? 4) чи можливе поневолення людей машинами, або людей іншими людьми за допомогою об'єктів робототехніки, або звичайного людства супер людьми? 5) чи необхідно врахувати в якості обтяжуючої або кваліфікуючої обставини наявність імплантатів, що покращують когнітивні здібності людини, її силу, швидкість реакції тощо?

Здається, що лише на останнє питання сьогодні можливо дати обґрунтовану позитивну відповідь і доповнити ст. 67 КК України вказаною обставиною. За загальним правилом, в тому випадку, коли одна й та сама обставина буде використана законодавцем в якості кваліфікуючої ознаки в структурі статті Особливої частини КК України, можливість її подвійного використання (в якості обтяжуючої) слід виключити.

Найбільш амбіційний проект по створенню людини-кіборга, який поєднує органіку з неорганікою (імплантатами на базі штучного інтелекту) полягає у розробці двостороннього інтерфейсу між мозком людини та комп'ютером, що дозволить останньому зчитувати електросигнали з мозку та одночасно передавати зрозумілі йому повідомлення. Завдяки цьому інтерфейсу мозок може напряму підключатися до мережі Інтернет або об'єднуватися з іншими у власну мережу.

Чи залишиться після цього ідентичність окремої особи і як це вплине на колективне сприйняття, поки що не відомо. Але така людина вже не буде колишньою людською істотою. Замість *Homo sapiens* це, можливо, буде *Homo numeralis* (або *Homo digitalis*, або *Homo horologium*) – “людина цифрова”.

Такий проект утворює дотичну до третього напрямку – **створення неорганічної форми життя**.

Штучно розроблений комп'ютерний вірус у подальшому поводить себе як його біологічний аналог. З останнім його об'єднує численне самовідтворення, здатність до конкуренції та виживання в агресивному середовищі, резистентність до ворожих програм (комп'ютерних антивірусів, а у біологічному середовищі – до ліків, що постійно винаходить людство). Постійні мутації дозволяють еволюціонувати, а перехід кількості у якість може привести до неорганічної революції.

Переходом від органічної форми життя до її неорганічного прояву може стати сканування та наступне за ним копіювання або повне перенесення (без залишків на первинному носіїві) свідомості, інтелекту та особистості людини на цифровий носій.

Стівен Хокінг (Stephen William Hawking) вважає, що теоретично можливо скопіювати мозок у комп'ютер та забезпечити таким чином життя після смерті біологічного тіла [4]. І хоча скаржиться на відсутність ефективних технологій, але сам є прикладом можливості життя в активний спосіб за допомогою досягнень науково-технічного прогресу, незважаючи на істотні порушення і вади свого тіла.

Цивілізація навчилася копіювати те, що раніше вважалося неможливим – твори мистецтва, музику, голографічні зображення, геном тощо. Це дає підстави сподіватися на винахід можливості копіювати те, що сьогодні поки здається неможливим.

Відомий дослідник і футуролог Рей Курцвейл (Ray Kurzweil) прогнозує появу до 2030 року технічної можливості сканування мозку людини та відновлення його електронної копії [12].

Компанія IBM розробила нейросинаптичний комп'ютерний процесор TrueNorth, який за своєю архітектурою емулює структуру частини мозку людини, що містить 1 мільйон нейронів та 256 мільйонів синапсів [16].

Копіювання породжує правову та етичну проблему співвідношення між копією та оригіналом (зокрема, де саме залишається справжня індивідуальність – у хворому фізичному тілі, чи на комп'ютерному диску, з якого вона може бути перенесена у нову біологічну оболонку фізичного тіла), а також проблему їх одночасного співіснування (оригінала та копії або декількох копій) та не вирішені питання юридичної відповідальності.

Повне перенесення індивідуальності (свідомості, інтелекту та особистості людини) означатиме знищення первинного біологічного тіла фізичної особи, коли особистість, наприклад, засинає в останньому, а прокидається десь у іншому тілі, на носіїві або у іншому вимірі.

З цього приводу філософ Девід Чалмерс (David Chalmers) з Австралійського національного університету (The Australian National University, ANU) звертає увагу на те, що ми й так втрачаємо свідомість кожного разу, коли засинаємо. Але навіть не

замислюємося про природу її відсутності, коли повертаємось до свідомості знову. Кожне пробудження, вважає вчений, схоже на новий схід, народження нової особистості і це не викликає жодних проблем, але ж так само може бути прийнятним і відновлення особистості [26].

Наука ще не має точної відповіді на питання про те, чим є свідомість та самосвідомість. На думку Крістофа Коуча (Christof Koch) з Аленівського інституту наук про мозок (Allen Institute for Brain Science), свідомість виникає з величезної складності та зв'язків між різними частинами мозку: щоб бути свідомим, необхідно бути єдиним, цілісним та інтегрованим об'єктом з великою кількістю добре помітних станів [11].

Ще одна можливість переходу до неорганічної форми життя пов'язана з ідеєю поступової прижиттєвої міграції свідомості, інтелекту та особистості людини з біологічного носія на більш міцний і витриваліший (наприклад, на приєднаний електронний мозок, який можливо завантажити у роботизоване тіло). Такий варіант досліджує невролог з Йельського університету (Yale University) Стівен Новела (Steven Novella) [15]. В останні десятиріччя вже отримані суттєві результати щодо нейропластичності (процесу безперервного оновлення зв'язків у мозку) та відновлення втрачених внаслідок інсульту функцій тощо.

Правові питання, які виникають у зв'язку з третім напрямком (створення неорганічної форми життя), можуть бути, зокрема, такими: 1) чи є суб'єктом правовідносин колишня фізична особа, свідомість, інтелект та особистість якої перенесено на цифровий носій? 2) чи може бути визнана суб'єктом злочину фізична особа, свідомість, інтелект та особистість якої перенесено на цифровий носій (це питання аналогічне тому, чи може штучний інтелект бути суб'єктом злочину або суб'єктом правовідносин)? 3) до яких правових деліктів слід віднести пошкодження, несанкціоноване внесення змін або знищення особистості на електронному носіїві? 4) як за своїми правовими режимами співвідносяться штучний інтелект та колишня фізична особа, свідомість, інтелект та особистість якої перенесено на цифровий носій?

Роздуми щодо відповіді на друге питання (чи може бути визнаний суб'єктом злочину штучний інтелект або фізична особа, свідомість, інтелект та особистість якої перенесено на цифровий носій) можливо викласти наступним чином.

Будь-які знання у кримінальному праві, в тому числі щодо суб'єкта злочину, є не релігією, а лише колективним міфом. Свого часу на окремих людей (представників певних рас чи народів, або нижчих прошарків населення, жінок тощо) дивилися як на речі (дотепну аналогію з цього приводу про Давній Рим наводить М. Карчевський [30]). Але такий стан речей обґрунтовувався не чим іншим, як чинним на той момент законодавством та світоглядом. Нікому з рабовласників, чий підпис стоїть під Декларацією незалежності США 1776 року, на думку не спадало, що права людини (або статус суб'єкта правовідносин) можуть мати якесь відношення до тодішніх рабів – темношкірих людей африканського походження, світлошкірих вихідців з Ірландії [14] та інших.

Подібно цьому переважною більшістю представників наукової спільноти поки що вважається, що фундаментальні права людини або статус суб'єкта правовідносин не мають жодного відношення до штучного інтелекту або фізичної особи, свідомість, інтелект та особистість якої перенесено на цифровий носій.

Втім, виявляється, що юридичні колективні міфи (серед яких показовими є визнання суб'єктом правовідносин юридичної особи, солідність незабезпечених грошей будь-якої сучасної держави тощо) є результатом загальної домовленості. Вони перебувають лише у колективній людській уяві, а саме – в інтерсуб'єктивній реальності,

яку окремий індивід поділяє з іншими, утворюючи колективне сприйняття оточуючих світів. Поширеність, визнання та обов’язковість колективного міфу досягається тільки за рахунок загальної добровільної або вимушеної домовленості – шляхом використання примусу, переконання або віри.

Правові системи живляться та існують за рахунок єдиних для всіх юридичних міфів, які утворюються силою імперативного розпорядження (акти правотворчої діяльності) і підкріплюються численними прикладами (судові рішення, акти тлумачення права, роз’яснення тощо). Але все це існує лише в колективній людській уяві, яка постійно закріплюється в матеріальному просторі і, таким чином, стає самостійним феноменом. Правові ідеї, законодавство і правовідносини утворюють окрему самостійну реальність, з якою добре знайомі правознавці, що іменують її світом права [37, с. 79], правовим простором або правовою реальністю.

Таким чином, для визнання за штучним інтелектом та(або) фізичною особою, свідомість, інтелект та особистість якої перенесено на цифровий носій, певних прав і обов’язків достатньо лише домовитися щодо їх правосуб’єктності, створити новий колективний міф і закріпити це на рівні законодавчого припису так само, як це вже відбулося по відношенню до юридичних осіб.

Адже, за влучним висловом Г.А. Гаджієва [28, с. 160], учасниками правового простору насправді є не живі люди, а суб’єкти права – перехрещення різних за значущістю суспільних сил, найголовнішими з яких є ті символічні утворення, що містять в собі нормативні елементи. Одним із таких перехрещень можуть стати й нові феномени – штучний інтелект, що здатний з легкістю подолати перешкоди у визнанні його суб’єктом правовідносин, та фізична особа, свідомість, інтелект та особистість якої перенесено на цифровий носій.

Сучасна правова наука повинна відрізнятися від релігії наступними ознаками: 1) готовність визнати своє невідання, яка ґрунтується на латинській заповіді *ignotamus* (“ми не відаємо”) та виходить з передумови, що нам відомо не все, і не існує теорій або ідей поза обґрунтованою критикою; 2) прагнення до отримання нових знань; 3) постійне розширення можливостей; 4) пошуки усунення протиріч.

Висновки та пропозиції.

Сучасні дослідження в сфері біоінженерії, створення живих істот, які поєднують органіку з неорганікою (так званих кіборгів), та поява неорганічної форми життя можуть суттєво вплинути на правову доктрину, в тому числі в галузі кримінального права та інформаційної безпеки. У подальшому можливо враховувати в якості обтяжуючої або кваліфікуючої обставини наявність імплантатів, що покращують когнітивні здібності людини, її силу, швидкість реакції тощо. Це викликає необхідність доповнення ст. 67 КК України вищезазначеною обставиною. В тому випадку, коли вона буде використана законодавцем в якості кваліфікуючої ознаки в структурі статті Особливої частини КК України, можливість її подвійного використання слід виключити.

Можливо, що у зв’язку появою живих істот, які поєднують органіку з неорганікою (так званих кіборгів) та створенням неорганічної форми життя людина вже не буде людською істотою, до якої ми звикли. Замість *Homo sapiens* з’явиться *Homo numeralis* (або *Homo digitalis*, або *Homo horologium*) – “людина цифрова”.

Штучний інтелект або фізична особа, свідомість, інтелект та особистість якої перенесено на цифровий носій, можуть бути визнані у подальшому суб’єктом правовідносин та суб’єктом злочину.

Перспективи подальших досліджень. Порушені питання та надана їм авторська оцінка є дискусійними та відкритими для широкого обговорення з огляду на їх

актуальність та важливість для забезпечення сталого розвитку суспільства, забезпечення інформаційної безпеки, прав та свобод всіх суб'єктів правовідносин без виключення. Зокрема, є вельми актуальними наступні питання: 1) чи існують такі межі протезування (імплантації) організму людини, за яким втрачається ідентичність особистості останньої? 2) чи існує межа, за якою людина перетворюється в машину або навпаки? 3) чи збереже людство контроль над суперлюдиною (з покращеними здібностями) та(або) над об'єктами робототехніки під керуванням штучного інтелекту? 4) чи можливе поневолення людей машинами, або людей іншими людьми за допомогою об'єктів робототехніки, або звичайного людства супер людьми? 5) чи можливо врахувати в якості обтяжуючої або кваліфікуючої обставини наявність імплантів, що покращують когнітивні здібності людини, її силу, швидкість реакції тощо? 6) чи є суб'єктом правовідносин фізична особа, свідомість, інтелект та особистість якої перенесено на цифровий носій? 7) чи може бути визнана суб'єктом злочину фізична особа, свідомість, інтелект та особистість якої перенесено на цифровий носій (це питання аналогічно тому, чи може штучний інтелект бути суб'єктом злочину або суб'єктом правовідносин)? 8) до яких правових деліктів слід віднести пошкодження, несанкціоноване внесення змін або знищення особистості на електронному носіїві? 9) як за своїми правовими режимами повинні співвідноситися штучний інтелект та колишня фізична особа, свідомість, інтелект та особистість якої перенесено на цифровий носій? 10) де саме залишається справжня індивідуальність і свідомість, у фізичному тілі, чи в об'єкті робототехніки, або на комп'ютерному диску, на який вона скопійована? 11) яким чином у правовому полі співіснують оригінал індивідуальності та свідомості (фізична особа) та їх копія або декілька копій? 12) чи можуть бути застосовані до об'єкта робототехніки з копією індивідуальності (свідомості, інтелекту та особистості) конкретної людини заходи покарання або інші заходи кримінально-правового впливу? 13) чи має місце співучасть, якщо у вчиненні кримінального правопорушення беруть участь фізична особа та її копія, втілена в об'єкті робототехніки? тощо.

Використана література

1. Carrie Ann. Combat Robots Will Outnumber Human Soldiers in the US Army by 2025 / Industry Leaders Magazine – October 21, 2016. – Mode of access : <https://www.industryleadersmagazine.com/combat-robots-will-outnumber-human-soldiers-us-army-2025>. – Title from the screen.
2. Christensen Bill. Military Plans Cyborg Sharks / Live Science, March 7, 2006, accessed December 10, 2010. – Mode of access : http://www.livescience.com/technology/060307_shark_implant.html. – Title from the screen.
3. Cochlear Implants / National Institute on Deafness and Other Communication Disorders, accessed March 22, 2012. – Mode of access : <http://www.mdcd.nih.gov/health/hearing/pages/coch.aspx>. – Title from the screen.
4. Collins Nick. Hawking: 'in the future brains could be separated from the body' / The Telegraph, 20 Sep 2013. – Mode of access : <https://www.telegraph.co.uk/news/science/10322521/Hawking-in-the-future-brains-could-be-separated-from-the-body.html>. – Title from the screen.
5. C-Leg above knee prosthetic leg. – Mode of access : <https://www.ottobockus.com/c-leg.html>. – Title from the screen.
6. David Z. Morris. Elon Musk Says Artificial Intelligence Is the 'Greatest Risk We Face as a Civilization' / Fortune, July 15, 2017. – Mode of access : <http://fortune.com/2017/07/15/elon-musk-artificial-intelligence-2>. – Title from the screen.
7. Douglas Ernst. Real-life Jason Bourne : SEALs test 'cognitive enhancement' / The Washington Times – Monday, April 3, 2017. – Mode of access : <https://www.washingtontimes.com/news/2017/apr/3/navy-seals-elite-units-testing-cognitive-enhanceme>. – Title from the screen.

8. Fenner Robert. Alibaba's AI Outguns Humans in Reading Test / Bloomberg Technology, 15 Jan 2018. – Mode of access : <https://www.bloomberg.com/technology>. – Title from the screen.
9. How soon will computers replace The Economist's writers? Robots. – Mode of access : <https://www.economist.com/news/science-and-technology/21732805-weve-got-few-years-left-least-how-soon-will-computers-replace-economists>. – Title from the screen.
10. Hybrid Insect Micro Electromechanical Systems (HI-MEMS) / Microsystems Technology Office, DARPA, accessed March 22, 2012. – Mode of access : http://www.darpa.mil/Our_Work/MTO/Programs/Hybrid_Insect_Micro_Electromechanical_Systems_percent28HI-MEMSpercent29.aspx. – Title from the screen.
11. Koch Christof. Is Consciousness Universal? / Scientific American, January 1, 2014. – Mode of access : <https://www.scientificamerican.com/article/is-consciousness-universal/?page=4>. – Title from the screen.
12. Kurzweil Ray. Live forever, uploading the human brain, closer than you think. – Mode of access : <http://www.kurzweilai.net/live-forever-uploading-the-human-braincloser-than-you-think>. – Title from the screen.
13. Łukaszewicz Z, Soluch P, Niemczyk K, Lachowska M. Correlation of auditory-verbal skills in patients with cochlear implants and their evaluation in positone emission tomography (PET)- Article in Polish. *Otolaryngol*, Jun 2010, Pol. 64 (7) : 10-16. – Mode of access : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21171304?dopt=Abstract>. – Title from the screen.
14. Martin John. The Irish Slave Trade – The Forgotten “White” Slaves. The Slaves That Time Forgot / Global Research, March 17, 2015 / Oped News, 14 April 2008. – Mode of access : <https://www.globalresearch.ca/the-irish-slave-trade-the-forgotten-white-slaves/31076>. – Title from the screen.
15. Novella Steven. The Continuity Problem / Neuroscience, Apr. 23, 2013. – Mode of access : <https://theness.com/neurologicablog/index.php/the-continuity-problem>. – Title from the screen.
16. Paul A. Merolla, John V. Arthur and others. A million spiking-neuron integrated circuit with a scalable communication network and interface / *Science* 08 Aug. 2014 : Vol. 345, Issue 6197, pp. 668-673 DOI: 10.1126/science.1254642. – Mode of access: <http://science.sciencemag.org/content/345/6197/668>. – Title from the screen.
17. Retina Implant. – Mode of access : <https://www.retina-implant.de/en/company/who-we-are>. – Title from the screen.
18. Rory Cellan-Jones. The robot lawyers are here – and they're winning. – Mode of access : <http://www.bbc.com/news/technology-41829534>. – Title from the screen.
19. Stephen Hawking's question to China : Will artificial intelligence help or destroy the human race? / *New Zealand Herald*, 28 Apr, 2017. – Mode of access : http://www.nzherald.co.nz/technology/news/article.cfm?c_id=5&objectid=11846969. – Title from the screen.
20. Wade Nicholas. Scientists in Germany Draft Neanderthal Genome / *New York Times*, February 12, 2009, accessed December 10, 2010. – Mode of access : <http://www.nytimes.com/2009/02/13/science/13neanderthal.html>. – Title from the screen.
21. Woman outfitted with robotic arm. – Mode of access : <https://medicalxpress.com/news/2006-09-woman-outfitted-robotic-arm.html>. – Title from the screen.
22. Xu D., Nishimura T., Zheng M. and others. Enabling autologous human liver regeneration with differentiated adipocyte stem cells / *Cell Transplant*, 2014;23(12):1573-84. doi : 10.3727/096368913X673432. Epub 2013 Oct 21. – Mode of access : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24148223>. – Title from the screen.
23. Zack Zorich. Should We Clone Neanderthals? / *Archaeology* 63:2 (2009), accessed 10 December, 2010. – Mode of access : <http://www.archaeology.org/1003/etc/neanderthals.html>. – Title from the screen.
24. Zoe R. Donaldson and Larry J. Young. Oxytocin, Vasopressin, and the Neurogenetics of Sociality / *Science* 322:5903 (2008), 900-904. – Mode of access : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18988842>. – Title from the screen.

25. Zoe R. Donaldson. Production of Germline Transgenic Prairie Voles (*Microtus Ochrogaster*) Using Lentiviral Vectors / *Biology of Reproduction* 81:6 (2009), 1189-1195. – Mode of access : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2802233>. – Title from the screen
26. Zimmer Carl. Can You Live Forever? Maybe Not--But You Can Have Fun Trying / *Scientific American*, December 22, 2010. – Mode of access : <https://www.scientificamerican.com/article/e-zimmer-can-you-live-forever>. – Title from the screen.
27. Амзин А. Ученые создали жуков-киборгов. – Режим доступа : <https://lenta.ru/articles/2009/10/14/beetle>. – Заголовок з екрану.
28. Гаджиев Г.А. Онтология права : (критическое исследование юридического концепта действительности) : монография / Г.А. Гаджиев. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2013. – 360 с.
29. Иллюзия восприятия : ограниченность зрения, слуха и других органов чувств человека. – Режим доступа : <http://bp21.livejournal.com/103392.html>. – Заголовок з екрану.
30. Карчевський М.В. Основні проблеми правового регулювання соціалізації штучного інтелекту. – Режим доступа : <http://aphd.ua/publication-241>. – Заголовок з екрану.
31. Киричко В.М. Законодавчий вірус у системі КК України : визначення і актуалізація проблеми на прикладі ст. 368-2 КК “Незаконне збагачення” // Проблеми законності : зб. наук. праць ; відп. ред. В.Я. Тацій. – Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2016. – Вип. 133. – 282 с. – С. 142-151.
32. Немецкие ученые имплантировали протез для восстановления зрения. – Режим доступа : <http://www.dw.com/ru/немецкие-ученые-имплантировали-протез-для-восстановления-зрения/a-3191792>. – Заголовок з екрану.
33. Первый киборг-биохакер. – Режим доступа : <http://facepla.net/index.php/the-news/1-latest-news/4108-biohacker>. – Заголовок з екрану.
34. Писаревський М. Головні інновації науки й технологій 2017 року. – Режим доступа : <https://innovationhouse.org.ua/statti/glavnye-ynnovatsyy-nauky-y-tehnologyj-2017-goda>. – Заголовок з екрану.
35. Пудов В.И., Кузовков В.Е., Зонтова О.В. Кохлеарная имплантация в вопросах и ответах. – СПб. : ФГУ, Санкт-Петербургский научно-исследовательский институт уха, горла, носа и речи Федерального агентства по высокотехнологической медицинской помощи, 2009. – 28 с. – Режим доступа : <https://studfiles.net/preview/2231106>. – Заголовок з екрану.
36. Радутний О.Е. Нарис стану інформаційно-законодавчої діяльності на прикладі КК України // *Інформація і право*. – № 3(18)/2016. – С. 58-68.
37. Спекторский Е. Юриспруденция и философия // *Юрид. вестн.* – (Журн. Моск. юрид. общ-ва, издаваемый при содействии СПб. юрид. общ-ва и общ-ва им. А.И. Чупрова для разработки обществ. наук) ; под общ. ред. Б.А. Кистяковского, при участии А.С. Алексева и др. – Кн. II. – М., 1913. – 360 с.
38. Сучасні досягнення біоінженерії органів зі стовбурових клітин. – (Інститут клітинної терапії). – Режим доступа : <http://www.stemcellclinic.com/recent-advances-in-bioengineering-of-organs-from-stem-cells/?lang=uk>. – Заголовок з екрану.

~~~~~ * * * ~~~~~